

ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО НАЧАЛЬНИКА: МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЦИХ ЗЛОЧИНІВ

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»,
полковник юстиції запасу*

Постановка проблеми. Командири і начальники є представниками держави в Збройних Силах, інших військових формуваннях України, провідниками її лінії. Вони наділені всією повнотою влади для здійснення покладених на них завдань і несуть відповідальність за свої дії з управління військами і силами.

Успішне виконання командиром (начальником) своїх службових обов'язків передбачає створення такої обстановки, яка забезпечує йому можливість діяти в інтересах зміцнення військової дисципліни і гарантує недоторканність його особи. Службова діяльність командира (начальника), його особа й авторитет охороняються законом від можливих посягань з боку окремих підлеглих.

Стаття 405 КК встановлює відповідальність за погрозу або насильство щодо начальника в зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби.

Погроза передбачає залякування начальника заподіянням йому фізичної шкоди, а саме: вбивством його, заподіянням йому тілесних ушкоджень будь-якого характеру і ступеня тяжкості, завданням побоїв або знищенням чи пошкодженням його майна.

Суспільна небезпека зазначеного злочину визначається тим, що погроза порушує встановлений порядок відносин начальників і підлеглих у Збройних силах та інших військових формуваннях України, може справді залякати командира і начальника, негативно вплинути на їхню службову діяльність, призвести до зниження вимогливості щодо підлеглих і послаблення військової дисципліни.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, які захищають порядок підлеглих, а його додатковим безпосереднім об'єктом — життя і здоров'я особи.

Як злочин визнають погрозу не кожному військовослужбовцю, зокрема й старшому за військовим званням, а лише начальнику.

При цьому мають на увазі начальників як за службовим становищем, так і за військовим званням. Не становить такого злочину погроза на адресу не особисто самого начальника, а його близьких.

З об'єктивної сторони злочин може бути виражено в діях і може мати такі форми: 1) погроза вбивством або заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв начальникові або знищення чи пошкодження його майна в зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби (ч. 1 ст. 405 КК); 2) заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій щодо начальника в зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби (ч. 2 ст. 405 КК).

Погроза передбачає залякування начальника заподіянням йому фізичної шкоди, а саме: вбивством його, заподіянням йому тілесних ушкоджень будь-якого характеру і ступеня тяжкості, завданням побоїв або знищенням чи пошкодженням його майна. Інші види погрози (скажімо, погроза розголосити відомості, які ганьблять начальника або близьких йому осіб, погроза дати ляпасу, погроза посягання на його статеву свободу або статеву недоторканість, а також погроза, висловлена в невиразній формі («ти у мене побачиш», «дочекаєшся» тощо), не становлять злочину, передбаченого ст. 405 КК.

Для складу злочину не обов'язково, щоб винний насправді намагався здійснити насильство над начальником. У більшості випадків підлеглий не має наміру реалізувати свою погрозу, а лише намагається залякати начальника, щоб вплинути на його службову діяльність.

Погроза повинна бути реальною, мати об'єктивну здатність залякати начальника. Реальна погроза визначається фактичною можливістю її здійснення в даний момент чи у найближчому майбутньому; не можна вважати реальною, приміром, погрозу, яка насправді не може бути реалізована.

Нереальною є така погроза, якщо її здійснення обумовлено обставинами, які наразі відсутні, а можливість їх настання в майбутньому доволі не визначена і не залежить ні від начальника, ні від того, хто погрожує. Але якщо, скажімо, підлеглий погрожує начальнику фізичним насильством, реалізувати яке зможе, коли буде призначений у варту й отримає зброю, то таку погрозу має бути визнано реальною, здатною залякати начальника і вплинути на його службову діяльність. Реальність погрози не залежить від сприйняття її начальником, від того, як вплинула вона на нього: одна й та сама погроза, висловлена в однаковій обстановці, може мати на різних начальників неоднаковий вплив.

Від погрози, що є залякуванням начальника, необхідно відрізнити випадки, коли військовослужбовець, перебуваючи у нетверезому стані, у зв'язку з затриманням його чи призначенням на гауптвахту проявляє незадоволення, допускає різні викрики на адресу командирів або начальників, зокрема такі, що містять елементи залякування, але насправді ці викрики реальної погрози не становлять. У подібних випадках дії військовослужбовця — негідна поведінка і неповага до командирів (начальників) — можуть бути визнані дисциплінарним проступком.

Погроза начальнику як військовий злочин здійснюється у зв'язку з його службовою діяльністю. Але це не означає, що погроза повинна бути виражена тільки тоді, коли начальник виконує будь-які обов'язки з військової служби, перебуває при виконанні цих обов'язків. Вона становить склад злочину, якщо була висловлена на підставі службової діяльності начальника. Така погроза

може мати місце в розташуванні чи поза розташуванням військової частини, під час несення військової служби чи у вільний від служби час, виражена начальнику безпосередньо або передана йому через третіх осіб.

За ст. 405 КК належить кваліфікувати погрози, висловлені начальнику на ґрунті незадоволення тими чи іншими його діями з військової служби, що мали місце в минулому, чи безпосередньо у відповідь на його конкретне зауваження або в зв'язку з загальною службовою вимогливістю. Якщо погроза фізичним насильством є засобом, щоб завадити начальникові виконувати покладені на нього обов'язки з військової служби чи засобом для примушування його до порушення цих обов'язків, то таку погрозу необхідно кваліфікувати за ст. 404 КК.

Можливі випадки, коли залякування начальника не обмежується тільки висловленням погрози вбивства, заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв, але й супроводжується тими чи іншими діями — скажімо, замахуванням на начальника кулаком, спрямуванням на нього вогнепальної зброї тощо.

Із суб'єктивної сторони злочин вчиняється лише з прямим умислом: винний усвідомлює, що погрожує начальнику в зв'язку з його службовою діяльністю або чинить насильство щодо нього, і бажає, щоб погроза була сприйнята начальником, або має на меті завдати шкоди його здоров'ю чи фізичних страждань.

Мета погрози — залякати начальника і тим самим вплинути на його службову діяльність. Відкритий прояв невдоволення службовою діяльністю начальника, непристойні викрики, наприклад, у стані сп'яніння, сильного роздратування за відсутності мети залякати його не містять складу даного злочину. Вони можуть бути визнані дисциплінарним проступком.

Мотивом погрози або насильства щодо начальника є незадоволення службовою діяльністю начальника взагалі або невдоволення його конкретним вчинком чи рішенням, прийнятим у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби.

Погроза або насильство щодо начальника, вчинені в зв'язку з його незаконною діяльністю, не можуть кваліфікуватися за ст. 405 КК: військовий порядок у цих випадках не порушується. Не можуть бути кваліфіковані за цією статтею погроза або насильство щодо начальника, вчинені на прохання цивільних осіб або на підставі особистих неприязних стосунків (через помсту за поведінку, яка мала місце до призову на військову службу, через ревності, в зв'язку з підозрою в крадіжці особистих речей тощо).

Суб'єктом злочину може бути лише військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження зборів), який є підлеглим щодо начальника, якому він погрожує або проти якого здійснює насильство.

За ст. 405 КК, підлягають кваліфікації насильницькі дії щодо начальника за службовим становищем чи за військовим званням. Такі дії щодо старших, молодших і рівних за військовим званням за відсутності між ними відносин підлеглості, але у зв'язку з виконанням ними обов'язків з військової служби повинні бути кваліфіковані за ст. 406 КК. Немає складу злочину, що розглядається, також у випадках, коли насильство на ґрунті службової діяльності здій-

снено щодо особи, яка була начальником для винного в минулому, але не є ним на момент здійснення насильства.

Під тілесним ушкодженням розуміють порушення анатомічної цілісності чи фізіологічної функції органів і тканин, що виникли внаслідок впливу факторів зовнішнього середовища. Побоями визнають численні удари, що супроводжуються заподіянням потерпілому фізичного болю.

Поняття насильницьких дій щодо начальника охоплює заподіяння йому тяжкого, середньої тяжкості чи легкого тілесного ушкодження і завдання побоїв. При цьому тілесні ушкодження, за винятком умисного тяжкого тілесного ушкодження за обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 121 КК, охоплюються ч. 2 ст. 405 КК і додаткової кваліфікації за статтями КК про злочини проти життя та здоров'я особи не вимагають.

Завдання начальника одиничного удару, наслідком якого не стало спричинення тілесних ушкоджень, може розглядатися як замах на насильство щодо начальника.

Завдання начальника тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів — ч. 2 ст. 405 і ч. 2 ст. 121 КК, оскільки поняття насильницьких дій щодо начальника не охоплюється заподіянням йому смерті. Умисне вбивство начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби, не поєднане з опором начальнику чи примушуванням його до порушення обов'язків з військової служби, кваліфікується за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК. У цьому випадку додаткової кваліфікації злочину за ст. 405 КК не вимагається.

Військовим злочином визнають насильницькі дії щодо начальника, здійснені у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби, тобто на ґрунті його службової діяльності, і при цьому злочин може бути здійснено в розташуванні військової частини чи за її межами, під час виконання начальником службових обов'язків чи у вільний від військової служби час.

Насильницькі дії підлягають кваліфікації за ст. 405 КК, коли вони не пов'язані з опором начальнику або примушуванням його до порушення обов'язків з військової служби. Це можуть бути випадки насильства щодо начальника у зв'язку з його діями з військової служби, що мали місце в минулому, або безпосередньо у відповідь на зауваження, зроблене підлеглому в даний момент.

Якщо підлеглий у відповідь на зауваження начальника в зв'язку з порушенням ним військової дисципліни б'є його і спричиняє йому побої, його дії слід кваліфікувати за ст. 405, а якщо ж він робить спробу перешкодити виконанню застосованого до нього дисциплінарного покарання або чинить опір — у його діях присутні ознаки злочину, передбаченого ст. 404 КК.

Особливо кваліфікованими видами цього злочину є вчинення його: 1) групою осіб; 2) із застосуванням зброї; 3) в умовах воєнного стану; 4) в бойовій обстановці.

Насильницькі дії щодо начальника можуть бути здійснені підлеглим у співучасті з іншими військовослужбовцями, які не є підлеглими цього начальника, а також цивільними особами. Дії співучасника в таких випадках необхід-

но кваліфікувати за ст.ст. 27 і 405 КК. За умови здійснення злочину групою військовослужбовців, підлеглих даному начальнику, дії винних кваліфікуються за ст. 405 КК без посилання на ст. 27 КК.

При вчиненні діяння, передбаченого ч. 1 ст. 405 КК, застосування зброї означає демонстрування оголеної вогнепальної зброї, прицілювання тощо, а при вчиненні діяння, передбаченого ч. 3 ст. 405 КК, — здійснення прицільного пострілу або інший спосіб використання бойових властивостей зброї.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У радянський період 1917–1991 рр. питання кримінально-правової характеристики військових злочинів, методики їх розслідування досліджувала ціла плеяда науковців того часу, серед них: Х.М. Ахметшин, Ф.С. Бражнік, Н.В. Васильєв, А.А. Герцензон, Н.І. Загородніков, С.М. Іншаков, А.С. Кобліков, В.Н. Кудрявцев, В.І. Курляндський, Р.А. Лопухов, В.В. Лунєєв, В.П. Маслов, І.М. Мацкевич, А.А. Піонтковський, А.Н. Полев, Є.В. Прокопович, В.В. Романов, А.С. Самойлов, А.А. Тер-Акопов, Б.С. Утєвський, В.М. Чхіквадзе, В.П. Шупленков та інші.

За період незалежності України проблемам військової злочинності приділяють увагу такі вчені, як: С.В. Албул, Г.В. Андрусів, В.М. Білоконєв, П.П. Богущкий, В.П. Бодаєвський, В.В. Бондарєв, В.О. Бугаєв, В.К. Грищук, В.С. Давиденко, С.І. Дячук, В.І. Касинюк, В.А. Клименко, Є.С. Ковалєвська, Ю.Б. Курилюк, В.К. Матвійчук, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, Є.В. Нарожна, М.І. Панов, І.О. Папуша, Є.Б. Пузирєвський, О.М. Сарнавський, М.М. Сенько, О.С. Ткачук, М.С. Туркот, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов, Г.І. Чангулі, Н.І. Щегель та інші.

Мета статті полягає в спробі автора викласти методику розслідування злочинів, передбачених ст. 405 КК України, творчо опрацювавши ті надбання, які вже були напрацьовані раніше.

Основні результати дослідження. Погроза або насильство щодо начальника є злочином проти порядку підлеглості. Ці дії можуть здійснити окремі недисципліновані військовослужбовці, що розраховують шляхом залякування командирів і начальників спонукати їх до зниження вимогливості щодо правопорушника, створення йому пільгових умов військової служби тощо.

Основні питання, що підлягають доказуванню при розслідуванні погрози начальнику:

1) Чи мала місце погроза, хто і кому її висловив. Як і при розслідуванні невиконання наказу, опору, в даному випадку встановлюється, чи є потерпілий за своїм службовим становищем чи військовим званням начальником щодо правопорушника.

2) Коли, де і за яких обставин висловлена погроза начальнику. Встановлення часу і місця погрози начальнику пов'язуються з питаннями несення або проходження військової служби.

3) Зміст і форма погрози. Реальність її виконання. За змістом погроза начальнику може бути в залякуванні вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень чи завданням йому побоїв і може бути виражена в усній чи письмовій формі, у вигляді жестів. Погроза може бути висловлена безпосередньо началь-

нику чи передана через третіх осіб. Можлива змішана форма погрози, коли підозрюваний (обвинувачений) супроводжує, наприклад, який-небудь жест погрожувального характеру словами залякування.

При доказуванні реальності погрози велике значення має вивчення в цьому плані особи винного.

4) У зв'язку з чим було висловлено погрозу, тобто у зв'язку зі службовою чи якою-небудь іншою діяльністю начальника було висловлено погрозу підлеглого на адресу начальника.

5) Наявність умислу на залякування начальника. Мотив і мета злочину. Суб'єктивна сторона погрози виражається у формі умислу. Мета погрози виражається у формі прямого умислу. Ціль погрози в залякуванні начальника. Мотивом її є незадоволення службовою діяльністю начальника.

6) Обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності підозрюваного (обвинуваченого). Пом'якшувальними обставинами зазвичай визнаються: позитивна службова характеристика винного до здійснення погрози, щире каяття у вчиненому, здійснення погрози в стані сильного душевного хвилювання, особливо якщо воно було викликане неправомірними чи нетактовними діями начальника тощо.

Кваліфікуючою обставиною є здійснення погрози у воєнний час чи в бойовій обстановці.

7) Причини й умови, що сприяли погрозі. Ними можуть бути: невірне виховання військовослужбовця до призову на військову службу, недоліки у військовому вихованні особового складу, неправильна дисциплінарна практика, грубість чи панібратство начальників із підлеглими, пияцтво.

Першочергові слідчі (розшукові) дії.

1) *Допит начальника.* Розслідування погрози, як правило, починається з допиту начальника, якому її було висловлено. У процесі допиту необхідно з'ясувати: хто з підлеглих, коли, де і у зв'язку з чим погрожував йому, зміст і форму погрози, яка ціль і мета погрози, хто був під час здійснення погрози тощо. Якщо військовослужбовець під час погрози використовував жаргонні слова, символічні жести, з'ясовується, чи зрозумілими були для потерпілого їх зміст і значення.

Особлива увага під час допиту начальника звертається на те, як він сприйняв погрозу, чи вплинула вона на його психіку як засіб залякування, чи можна було чекати від військовослужбовця здійснення погрози, з чого це випливає.

Якщо начальнику погроза уявлялась реальною, доцільно запитати в нього про те, чи вживав він, чи збирався вживати відповідних заходів оборонного характеру. З'ясування цього питання дозволить об'єктивніше підійти до оцінки реальності погрози.

Допитуючи начальника, необхідно з'ясувати, як характеризується винний, які в нього відносини з іншими командирами і товаришами по військовій службі, чи вірно він реагував на зауваження старших, чи не допускав він раніше рукоприкладства, чи висловлював погрози, чи не робив він заяви, що свідчать про його низький моральний рівень, чи не був він судимий.

Необхідно також поцікавитись його характером: гарячковий він чи ні, як у цілому поводить у конфліктних ситуаціях із командирами і товаришами по службі, чи не помічали за ним дивної поведінки.

Інколи погроза є складовою частиною примушування (так звана «психічна» форма примушування). Щоб розібратися в тому, що ж було насправді — примушування чи погроза, шляхом допиту начальника з'ясовується, чи супроводжувалась погроза з боку військовослужбовця конкретними вимогами до начальника здійснити які — не будь дії наперекір інтересам служби чи ні.

2) *Допит військовослужбовця, що висловив погрозу.* Під час допиту необхідно запитати, чи мав місце сам факт погрози начальнику. За умови позитивної відповіді на це запитання з'ясовуються обставини, зміст, форма, мотиви і мета погрози. При цьому важливо уточнити, чому була висловлена погроза — в зв'язку з виконанням начальником обов'язків з військової служби чи з інших причин, що стало її приводом, чому у військовослужбовця виникло незадоволення службовою діяльністю начальника, чи не було між ними неприязних стосунків на особистому ґрунті, що стало фактично причиною погрози.

Бажаючи уникнути відповідальності, військовослужбовець може заявити про те, що у нього не було наміру реалізувати погрозу чи залякати начальника, а він хотів лише «пожартувати» над командиром, і його погроза мала характер «жарту». У такому випадку під час допиту підозрюваного (обвинуваченого) уточнюється, чи могли бути в конкретних умовах підстави в начальника побоюватися здійснення погрози. Увага військовослужбовця звертається на об'єктивну сторону його дій, на те, яка реакція на них була з боку начальника та інших осіб.

Під час допиту винного також з'ясовується, чи не збирався він здійснити свою погрозу, тобто чи не мав наміру насправді здійснити вбивство начальника, заподіяти йому тілесні ушкодження чи завдати побоїв.

Висунення версій і планування досудового розслідування. Під час розслідування погрози можуть бути висунуті такі версії:

1) За мотивом злочину:

— підлеглий висловив погрозу, будучи незадоволеним службовою діяльністю начальника;

— підлеглий висловив погрозу начальнику, керуючись мотивами, що виникли в результаті позаслужбових, особистих неприязних взаємовідносин.

Очевидно, якщо знайде підтвердження друга версія, складу злочину, передбаченого ст. 405 КК, не буде.

2) За метою злочину:

— підлеглий мав на меті залякати начальника;

— підлеглий мав на меті здійснити вбивство, завдати тілесних ушкоджень, побоїв начальнику;

— підлеглий намагався примусити начальника шляхом залякування змінити його службову діяльність у майбутньому.

Під час доказування, скажімо, реальності погрози підлягають перевірці обидві можливі версії:

— погроза підлеглого є реальною;

– погроза підлеглого не має реального характеру.

Подальше розслідування. Для перевірки намічених версій плануються подальші слідчі (розшукові) дії, зокрема, допити свідків, очевидців злочину.

1) Допити свідків. У ході допитів свідків з'ясовуються такі питання: який характер взаємовідносин між начальником і підлеглим, що висловив погрозу; чи не допускались щодо винного неправомірні дії; як ставився до виконання своїх службових обов'язків підозрюваний (обвинувачений); як реагував він на зауваження начальників і старших; яке мав ставлення до товаришів по службі; що безпосередньо передувало погрозі і стало її приводом; які причини здійсненого злочину; якими словами і виразами було висловлено погрозу; чи супроводжувалась вона якими — не будь вимогами підлеглого до начальника по службі; чи використовував при цьому підозрюваний (обвинувачений) зброю чи інші предмети; чи уявлялась погроза реальною; яких дій свідок чекав від винного, коли той погрожував; чи не збирався допитуваний надати допомогу начальнику з метою попередження злочину; як реагував начальник — чи чинив він дії у відповідь; якщо так, то в чому вони були виражені.

Свідок, через якого було передано погрозу начальнику, може повідомити про бажання винного, щоб висловлена ним погроза стала відома начальнику, про її зміст, а також про ті цілі і мотиви, які він переслідував і якими керувався, передаючи погрозу.

2) Інші слідчі (розшукові) дії. Зброя (автомат, ніж), а також інші предмети, демонстрацією яких супроводжувалась погроза, вилучаються, оглядаються і приєднуються до справи як речові докази.

За наявності погрози, висловленої в письмовій формі, необхідно вжити заходів щодо знаходження і вилучення листа, в якому міститься погроза, оскільки він матиме значення речового доказу в справі. Вилучений лист із висловленням погрози пред'являється на допиті його автору, і він допитується про обставини його написання, пересилки, а також за суттю погрози.

У необхідних випадках у підозрюваного вилучають вільні й експериментальні зразки почерку, які разом зі знайденим листом направляють на експертизу почерку. Якщо текст погрози надруковано на друкарській машинці чи принтері, то з усіх друкарських машинок та принтерів, до яких міг мати доступ підозрюваний, беруть зразки шрифту, які також направляють на експертизу.

За наявності підстав думати, що підозрюваний (обвинувачений) страждає від психічного захворювання чи здійснив злочин у стані патологічного сп'яніння, призначається судово — психіатрична експертиза.

Причини й умови, що сприяли погрозі, встановлюються як шляхом допитів відповідних командирів та інших військовослужбовців, так і за допомогою армійської і флотської громадськості. Факт погрози в порядку профілактики може бути обговорений на зборах особового складу. При цьому треба особливу увагу звернути на виявлення та обговорення тих негативних сторін у поведінці військовослужбовця, які призвели його до висловлення погрози начальнику. Такими негативними сторонами може бути порушення статутних вимог, пияцтво, грубість, суперечки з командирами тощо.

Особливості розслідування насильства щодо начальника

Предмет доказування в справі. Під час розслідування цих злочинів доказуванню підлягають такі обставини.

1) Чи мала місце подія злочину, якщо так, то хто, кому заподіяв насильницькі дії. Так само й під час розслідування інших військових злочинів проти порядку підлеглості, тут з'ясовуються службові взаємовідносини між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим), а також — чи є один із них начальником, а інший підлеглим.

2) Час і місце вчинення таких дій. Під час встановлення часу і місця вчинення злочинних дій особливе значення має з'ясування питання, за яких обставин здійснено ці злочини, чи перебував у цей час хоча б один із них при виконанні обов'язків і чи в зв'язку з виконанням обов'язків з військової служби.

3) Спосіб вчинення насильницьких дій. У ході досудового слідства встановлюються спрямованість злочинного посягання та його характер. Якщо було заподіяно ударів, побоїв, то уточнюється їх кількість, послідовність і сила.

4) Винність підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні насильницьких дій. Як і під час розслідування опору, під час розслідування насильницьких дій щодо начальника, під час доказування умислу винного з'ясовується, чи усвідомлював він, що його злочинні дії спрямовані конкретно проти начальника або підлеглого. Велику допомогу у встановленні такої обставини може надати дослідження мотивів і мети злочину.

5) Обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності підозрюваного (обвинуваченого). Вказані обставини аналогічні обставинам під час опору начальникові, примушуванні.

6) Наслідки злочину. У результаті здійснення насильницьких дій потерпілому заподіюються фізичні страждання, біль, різної тяжкості тілесні ушкодження, приводиться в непридатність його обмундирування. Крім того, насильницькі дії підривають службовий авторитет військовослужбовця, особливо якщо ним є начальник.

Першочергові дії слідчого. Характер і послідовність провадження першочергових слідчих (розшукових) дій багато в чому залежить від обставин здійсненого злочину. В одних випадках це буде огляд місця події, знаходження і вилучення знарядь злочину, а потім допити потерпілого, особи, що вчинила злочин і свідків. В інших випадках розслідування доцільно розпочати з допиту потерпілого чи військовослужбовця, який вчинив насильницькі дії, після чого варто оглянути місце події. Наприклад, якщо є підстави думати, що у випадку зволікання з оглядом місця події можуть бути втрачені сліди злочину, необхідно передусім провести його огляд. За відсутності такого побоювання можна розпочати з допитів, а потім зайнятись оглядом місця події. З огляду місця події необхідно розпочати розслідування і в тому випадку, якщо за станом здоров'я потерпілий не може бути допитаний.

Огляд. Під час огляду місця події звертається особлива увага на знайдення і закріплення слідів насильницьких дій щодо начальника чи підлеглого, а

також предметів зі слідами злочину. Знайдені і вилучені знаряддя, за допомогою яких заподіяно тілесні ушкодження, встановлюються або в процесі огляду місця події, певних приміщень і місцевості, або шляхом провадження обшуку у військовослужбовця, що вчинив насильницькі дії.

Одяг потерпілого й особи, що вчинила злочин, оглядається і вилучається у всіх випадках, якщо на ньому є пошкодження, плями та інші сліди насильницьких дій.

Допит потерпілого. Під час допиту потерпілого з'ясовується його ставлення до військовослужбовця, що вчинив протиправні дії, чи був хто — не будь із них у цей час при виконанні обов'язків з військової служби, чи виконував допитуваний які — не будь обов'язки, у зв'язку з виконанням яких йому було заподіяно тілесних ушкоджень, побоїв, відштовхувань, хватань за груди тощо. Яка службова діяльність начальника передувала злочинним діям підлеглого, що стало причиною і приводом для злочину, чи не було між ними особистих неприязних стосунків. Якщо були, то необхідно уточнити, чи не перебувають злочинні дії в залежності від цих особистих взаємовідносин. Крім того, необхідно з'ясувати в допитуваного, чи не допускав він раніше щодо військовослужбовця, що вчинив насильницькі дії, й інші порушення статутних вимог.

У ході допиту детально досліджується послідовність здійснення злочинних дій винним, у чому вони полягали. Встановлюється також, хто ще брав участь у злочині чи був поблизу; як реагували ці особи на вчинене, у який спосіб було вчинено злочин. Крім того, необхідно встановити, як був одягнений потерпілий, чи були на ньому військові знаки розрізнення, чи свідчила його форма про те, що він є начальником або перебуває при виконанні обов'язків з військової служби. Які тілесні ушкодження отримав допитуваний, чи не звертався він у зв'язку з цим до лікувальних закладів, чи не мав він больових відчуттів, чи не перешкоджали йому виконувати службові обов'язки.

Допит військовослужбовця, який вчинив правопорушення. Під час допиту військовослужбовця, що допустив насильство щодо начальника, з'ясовується приблизно те саме коло питань, що й під час допиту потерпілого: з якого часу він разом проходить військову службу з начальником, щодо якого допустив неправомірні дії, які в них склалися стосунки, в чому були вимоги, пред'явлені до нього начальником, чи не допускав той якихось порушень статутних положень у відносинах із ним.

Потім встановлюються події, що безпосередньо передували злочину, причини і привід для заподіяння фізичного насильства. Встановлюється, чи перебував у цей час підозрюваний (обвинувачений) чи потерпілий при виконанні обов'язків з військової служби і в чому передбачалися ці обов'язки, в якій формі одягу був підозрюваний (обвинувачений) і потерпілий, чи не заподіяно тілесних ушкоджень або побоїв, інших насильницьких дій у зв'язку з виконанням обов'язків з військової служби. Скільки було завдано ударів, куди зокрема і з якою силою. Чи використовувалися при цьому предмети. Якими мотивами керувався правопорушник і які цілі переслідував, здійснюючи неправомірні дії.

Побудова версій і планування подальшого досудового розслідування. За первісними даними важко визначити, що ж було фактично вчинено, тобто чи носять протиправні дії характер опору, чи вони підпадають під дію ст. 405 КК. Тому слідчому після виконання першочергових слідчих (розшукових) дій під час планування розслідування необхідно висунути слідчі версії. Характер версій залежить від наявних у розпорядженні слідчого даних, а також від конкретних обставин кримінального провадження (кримінальної справи).

Скажімо, у тому випадку, коли потерпілим є начальник, можуть бути визначені такі загальні версії:

– підлеглий заподіяв начальнику побої або вчинив інші насильницькі дії;

– підлеглий заподіяв начальнику тілесні ушкодження.

З'ясовуючи відносини між правопорушником і потерпілим, необхідно дослідити такі версії:

– удари начальнику чи підлеглому завдані у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби;

– підлеглий завдав побоїв начальнику на підставі особистих неприязних взаємовідносин тощо.

Подальше досудове розслідування. Відповідно до висунутих версій, складається план розслідування, після чого проводяться допити свідків, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування розходжень у їхніх показаннях (очні ставки), обшуки, експертизи.

1) Під час допиту свідків з'ясовуються приблизно ті самі питання, що й під час допиту потерпілого й підозрюваного (обвинуваченого).

2) У необхідних випадках у підозрюваного проводиться обшук для відшукання знарядь злочину, слідів насильницьких дій тощо.

3) Може виникнути необхідність у проведенні слідчого експерименту (відтворення обстановки й обставин події) для перевірки заяви підозрюваного (обвинуваченого) про те, що під час заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв чи вчинення інших насильницьких дій військовослужбовцю він не знав, ким той є і чи перебував останній при виконанні обов'язків з військової служби.

4) У необхідних випадках вимагається проведення експертиз. Для визначення характеру і тяжкості ушкоджень проводиться судово – медична експертиза. Перед судово-медичним експертом можуть бути поставлені й інші питання, що входять до його компетенції. Приміром, якими знаряддями і як давно завдані тілесні ушкодження, їх локалізація, послідовність завдання ударів тощо.

За умови знаходження на предметах, які могли бути знаряддями злочину, на обмундируванні слідів, схожих на кров, призначається судово – медична експертиза речових доказів, на вирішення якої ставляться питання про походження цих плям та їх приналежності.

У необхідних випадках призначається криміналістична експертиза для дослідження знайдених на місці події слідів, встановлення цілого за частинами.

Інші насильницькі дії щодо начальника можуть бути вчинені в сукупності з іншими злочинами: невиконанням наказу, опором, примушуванням

тощо. У цих випадках необхідно з'ясувати обставини, що підлягають доказуванню у всіх здійснених злочинах, керуючись методикою їх розслідування.

Висновки. Знання слідчими та іншими співробітниками правоохоронних і судових органів положень методики розслідування військових злочинів, пов'язаних з погрозами або насильством щодо начальника, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 405 КК України, допомагатиме проведенню фахового і всебічного досудового розслідування. Це в свою чергу сприятиме реалізації завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України – захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абрамин В.Н., Антонов В.П., Романов В.В.* Криміналістика: Учебник / В.Н. Абрамин, В.П. Антонов, В.В. Романов. — М. : Военный Краснознамённый институт, 1983. — 455 с.
2. *Албул С.В.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Кримінальне право України: Навч.-метод. посібн. / С.В. Албул, Д.О. Балобанова, А.А. Березовський [та ін.]; за ред. д. ю. н., проф. В.О. Тулякова. — О. : Фенікс, 2011. — 374 с.
3. *Андрусів Г.В.* Військові злочини // Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова [та ін.]; за ред. П.С.Матишевського [та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — С.845–884.
4. *Ахметшин Х.М.* Квалификация воинских преступлений: учебное пособие / Под ред. А.С. Кобликова. — М. : Военный институт, 1977. — 80 с.
5. *Воинские преступления: Учебник / Х.М. Ахметшин, Н.В. Васильев, В.Н. Кудрявцев, В.И. Шанин; под редакцией Н.Ф.Чистякова.* — М. : Военно-политическая академия имени В.И. Ленина, 1970. — С. 34 – 76.
6. *Воинские преступления: Учебник / Х.М. Ахметшин, Н.В. Васильев, А.А. Герцензон [и др.]; отв. ред. Г.Н. Пуговкин.* — М. : Военно-юридическая академия, 1956. — 287 с.
7. *Волостнов П.А.* Преступления против военной службы // Уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов. Ответственные редакторы: доктор юридических наук, профессор И.Я. Козаченко, доктор юридических наук, профессор З.А. Незнамова, кандидат юридических наук, доцент Г.П. Новоселов. — М. : ИНФРА М – НОРМА, 1997. — 768 с.
8. *Дячук С.І.* Виконання наказу чи розпорядження у кримінальному праві (основні поняття, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства). — К. : Атіка, 2001. — 176 с.

9. Дячук С. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — За заг. ред. В.Г. Гончаренка, П.П. Андрушка. — К. : «ФОРУМ», 2005, у трьох книгах / Книга 3: Особлива частина. — Коментарі до статей 255–447 Кримінального кодексу України. — 584 с.
10. Закон об уголовной ответственности за воинские преступления (комментарий): — М. : Юрид. лит., 1969. — 192 с.
11. Закон об уголовной ответственности за воинские преступления: Комментарий / Под ред. А.Г. Горного. — М. : Юрид. лит., 1986. — 160 с.
12. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посіб. / Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І.Касинюк [та ін.]; за ред. М.І. Панова. — Х. : Право, 2011. — 184 с.
13. Клименко В.А., Чангулі Г.И. Військові злочини // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. — К. : Правові джерела, 1998. — С. 1012–1082.
14. Клименко В.А. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду на 1 грудня 2001 р. / За ред. С.С. Яценка. — К. : А.С.К., 2002. — С. 845–899.
15. Комментарий Закона об уголовной ответственности за воинские преступления / Под ред. А.Г. Горного. — М. : Юрид. лит., 1981. — 152 с.
16. Криволапов Г.Г. Преступления против военной службы // Уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под ред. Н.И. Ветрова и Ю.И. Ляпунова / Г.Г. Криволапов. — М. : Новый Юрист, 1998. — С. 709–733.
17. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» станом на 25 травня 2012 року: (Відповідає офіц. текстові) — К. : Алерта, 2012. — 304 с.
18. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій / В.О. Навроцький. — К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. — 771 с.
19. Нарожная Е.В. Преступления против установленного порядка несения воинской службы // Уголовное право Украины. Особенная часть : Учебник / Отв. ред. Е.Л. Стрельцов. — Х. : Одиссей, 2009. — 544 с.
20. Осмотр места происшествия: (справочник следователя). — М. : Юрид. лит. 1979. — 223 с.
21. Осмотр места происшествия при расследовании отдельных видов преступлений: Учеб. пособие / Под ред. проф. Н.И. Клименко. — К. : НВТ «Правник», 2001. — 172 с.
22. Памятка для молодых военных следователей о первичных и неотложных следственных действиях / Военная прокуратура ККВО. — К., 1971. — 26 с.
23. Панов М.І., Харитонов С.О. Розділ ХІХ. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — С. 1082–1151.
24. Панов М.І., Касинюк В.І., Харитонов С.О. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (Військові злочини). — Х. : Харків юридичний, 2006. — 172 с.

25. Правовая основа планирования предварительного следствия как одна из гарантий обеспечения его законности. Памятка военному прокурору и следователю / Главная военная прокуратура. — М., 1988. — 20 с.

26. Преступления против военной службы: Учебник для вузов / Под ред. Н.А. Петухова. — М. : НОРМА-ИНФРА М, 2002. — 208с.

27. Расследование воинских преступлений / Под ред. А.Н. Полева — М. : 1973. — 187 с.

28. *Роцин О.І.* Книга криміналіста: практ. посіб. / О.І. Роцин, П.Д. Біленчук, Г.О. Омельченко. — К. : Україна, 1995. — 413 с.

29. Руководство для следователей / Под ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова — М. : ИНФРА-М, 1997. — IV, 732 с.

30. *Селиванов Н.А., Терембилов В.И.* Первоначальные следственные действия (изд. 2-е, испр. и допол.). — М. : Юрид. лит., 1969. — 296 с.

31. Судебно-медицинская экспертиза: Справочник для юристов. — М. : Юрид. лит, 1985. — 320 с.

32. Судебные экспертизы / Отв. ред. Н.А. Селиванов. — М. : Военное изд-во МО СССР, 1980. — 192 с.

33. *Сызранцев В.Г.* Воинские преступления: Комментарий к главе 33 УК РФ / В.Г. Сызранцев. — СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. — 304 с.

34. *Хавронюк М.І.* Військові злочини: навч. посіб. / М.І. Хавронюк. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1995. — 156 с.

35. *Хавронюк М. І.* Військові злочини: Комент. законодавства / М.І. Хавронюк // М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред.: М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. — К. : Вид-во А.С.К., 2003. — 272 с.

36. *Чуваков О.А., Крупко Д.И.* Преступления против восстановленного порядка несения военной службы // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — 836–932 с.

37. *Чхиквадзе В.М.* Советское военно — уголовное право / В. М. Чхиквадзе. — М. : Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1948. — 452 с.

38. *Щегель Н.І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Кримінальне право. Особлива частина : Мульти-медійний навч. посіб. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T20/T20_P6.html.

Карпенко М.І. Погроза або насильство щодо начальника: методика розслідування цих злочинів

У статті розглядаються питання, що є обставинами, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні в разі вчинення злочинів, передбачених ст. 405 КК України.

Ключові слова: погроза начальникові, насильство щодо начальника, військові злочини, методика розслідування.

Карпенко Н.И. Угроза либо насильственные действия в отношении начальника: методика расследования этих преступлений

В статье рассматриваются вопросы, которые являются обстоятельствами, что подлежат доказыванию в уголовном производстве в случае совершения преступлений, предусмотренных ст. 405 УК Украины.

Ключевые слова: угроза начальнику, насильственные действия в отношении начальника, воинские преступления, методика расследования.

Karpenko N. The threat or violence against a superior: a technique of investigation of these crimes

The paper explores the issues that are circumstances that are subject to proof in criminal proceedings for crimes under Art. 405 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *chief threat, violence against a superior, military crimes, methods of investigation.*

Стаття надійшла до редакції 22.08.2013.